

پژوهشی در

آسیب‌شناسی

توسعه فرهنگ دینی

با نگاه به دو دهه گذشته

محمد جواد ابوالقاسمی

دکتر محسن فرمپینی فراهانی

فرمپینی فراهانی، محسن، ۱۳۴۳

آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی: پژوهشی در باب آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در دو دهه گذشته انقلاب اسلامی / پژوهشگر محمد جواد ابوالقاسمی، محسن فرمپینی فراهانی؛ مجری مؤسسه فرهنگی هنری عرش پژوه دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی. تهران: عرش پژوه، ۱۳۸۳.

۲۷۴ ص -- (توسعه فرهنگ دینی: ۵)

ISBN 964-94751-2-5

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

عنوان روی جلد: پژوهشی در آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی...

کتابنامه: ص [۲۵۱] - ۲۵۴: همچنین به صورت زیر نویس.

۱. دین و فرهنگ. ۲. دین‌زدایی. ۳. اسلام و دنیوی‌گرایی. ۴. ایران -- تاریخ -- انقلاب اسلامی. ۱۳۵۷.

الف. ابوالقاسمی، محمد جواد. ۱۳۳۶ - ب. مؤسسه فرهنگی هنری عرش پژوه. ج. عنوان. د. عنوان: پژوهشی در آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی.

۴۴ف/۶۵ BL

کتابخانه ملی ایران

۲۰۱/۷

۸۳-۷۰۳ م

آدرس: خیابان فلسطین، روبروی سفارت فلسطین، شماره ۸۴، طبقه دوم، صندوق پستی: ۱۱۵۹-۱۴۱۵۵

تلفن: ۶۶۶۶۱۵۸۲ دورنگار: ۶۶۶۶۱۷۲۷ پست الکترونیکی: info@api.ir صفحه الکترونیکی: www.api.ir

شناسنامه

پژوهشی در آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی با نگاه به دو دهه گذشته

پژوهشگران: محمد جواد ابوالقاسمی، دکتر محسن فرمهبینی‌فراهانی (استادیار دانشگاه شاهد)

تهیه و تنظیم: مؤسسه فرهنگی - هنری عرش‌پژوه (دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی)

ویرایش و صفحه‌آرایی: رضا سلامی

ناشر: انتشارات عرش‌پژوه

لیتوگرافی و چاپ: هاشمیان ۷۷۶۰۵۰۲۸-۷۷۵۲۹۳۴۹

چاپ اول: تابستان ۱۳۸۴

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

«حق چاپ محفوظ است»

فهرست اجمالی

۲۱	پیشگفتار
۲۳	مقدمه
۲۹-۱۳۴	فصل اول: مباحث نظری درباره آسیب‌شناسی فرهنگ دینی
۳۱	تعریف مفاهیم
۴۰	موضوعات آسیب‌شناسی دینی
۴۱	آسیب به مفهوم گذر از خط اعتدال
۴۹	آسیب‌های فرهنگ دینی از منظر قرآن کریم
۵۳	عوامل آسیب‌رسان به دین از دیدگاه امام علی (ع)
۶۲	اصول توسعه فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره)
۶۶	آسیب‌شناسی دینی جوانان از دیدگاه امام خمینی (ره)
۶۸	آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از دیدگاه امام خمینی (ره)
۸۸	آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی و جوانان از دیدگاه مقام معظم رهبری
۹۱	آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از دیدگاه سید محمد خاتمی
۹۴	عوامل آسیب‌رسان به توسعه فرهنگ دینی و ریشه‌های دین‌گریزی
۱۰۴	آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی از دیدگاه صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی
۱۱۴	آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در آینه کتب، مقالات و تحقیقات
۱۳۵-۲۱۷	فصل دوم: روش و یافته‌های پژوهش
۱۳۷	روش پژوهش
۱۴۵	یافته‌های پژوهش
۱۴۱	الف) ویژگی جامعه مورد بررسی
۱۴۳	ب) تحلیل یافته‌های مربوط به آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی
۲۱۹-۲۶۵	فصل سوم: خلاصه و پیشنهادها
۲۶۷-۲۷۱	فهرست منابع

فهرست تفصیلی

۲۱	پیشگفتار	□
۲۳	مقدمه	□

جل اول: مباحث نظری درباره آسیب‌شناسی فرهنگ دینی

۲۹ - ۱۳۴	تعریف مفاهیم
۳۱	فرهنگ
۳۳	توسعه
۳۴	توسعه فرهنگی
۳۵	دین
۳۶	آسیب‌شناسی
۳۸	آسیب‌شناسی فرهنگی
۳۸	آسیب‌شناسی دینی
۳۸	آسیب‌شناسی فرهنگ دینی

موضوعات آسیب‌شناسی دینی

۴۰	آسیب‌شناسی معرفت دین شناسان
۴۰	آسیب‌شناسی دینداری
۴۰	آسیب‌شناسی عقاید دینی
۴۱	آسیب‌شناسی جامعه دینی
۴۱	آسیب‌شناسی نهادهای دینی

آسیب به مفهوم گذر از خط اعتدال

۴۱	محور اول
۴۲	محور دوم
۴۳	محور سوم
۴۴	محور چهارم
۴۶	محور پنجم
۴۷	محور ششم

آسیب‌های فرهنگ دینی از منظر قرآن کریم

- تزلزل در مبانی اعتقادی جامعه..... ۴۹
- غفلت از ظرفیت و قوای وجودی خود (انسان)..... ۴۹
- ظاهر سازی..... ۵۰
- دنیادوستی و دنیازدگی..... ۵۰
- دوستان گمراه..... ۵۰
- فاصله بین گفتار و کردار افراد به ویژه در عالمان دینی..... ۵۱
- گناه..... ۵۱
- احکام دین را به بازی گرفتن..... ۵۱
- خدا را در خوشی‌ها فراموش کردن..... ۵۱
- گزینشی عمل کردن نسبت به آیات خدا..... ۵۲
- به دلیل مسلمان دانستن خود، دیگران را خارج از دین دانستن..... ۵۲
- کم‌بها دادن به آیات الهی..... ۵۲
- تفسیر و تغییر در دین به میل و خواسته خود..... ۵۲
- توسل به زور و خشونت برای دیندار کردن..... ۵۲

عوامل آسیب‌رسان به دین از دیدگاه امام علی (ع)

- فقر فرهنگی..... ۵۳
- فقر و غنای مفرط اقتصادی..... ۵۳
- خدا فراموشی..... ۵۵
- تخلف از مقام ولایت و امامت..... ۵۶
- جدال و مراء بی حاصل در مسائل دینی..... ۵۶
- نیرنگ و حيله..... ۵۷
- بی توجهی به سپاسگزاری مردم..... ۵۷
- اختلاف..... ۵۷
- زورگویی..... ۵۷

آسیب‌های مربوط به زمامداران

- خیانت..... ۵۸
- ستمگری بر مردم..... ۵۸
- ضعف مدیریت..... ۵۹
- استبداد و خودرأیی..... ۵۹

- ۵۹..... کوتاهی زمامداران در انجام وظایف و پرداختن به کارهای غیرضروری
- ۵۹..... فاصله گرفتن از مردم
- ۵۹..... نیازدگی
- ۶۰..... امتیازخواهی (برای خود و نزدیکان)
- ۶۰..... رفاه‌زدگی و تجمل‌گرایی

آسیب‌های مرتبط با مردم

- ۶۰..... مبتلا شدن مردم به خصصت‌ها و روحیات ناپسند
- ۶۱..... فاصله گرفتن مردم از حکومت و عدم حضور در صحنه
- ۶۱..... عدم اطاعت از رهبری
- ۶۱..... گریز از مسئولیت‌های اجتماعی و مدنی
- ۶۱..... سپردن امور خویش به ستمگران
- ۶۲..... دنیاطلبی و نیازدگی

اصول توسعه فرهنگی از دیدگاه امام خمینی (ره)

- ۶۳..... معنویت، اساس و پایه هر حرکت و تحرک از جمله توسعه است
- ۶۳..... توسعه باید زمینه ساز استقلال و آزادی باشد
- ۶۴..... توجه به فرهنگ خودی
- ۶۴..... نیاز به تکنولوژی
- ۶۴..... قناعت و ساده زیستی و پرهیز از اسراف
- ۶۴..... خودکفایی
- ۶۴..... هوشیاری در اجرای برنامه‌ها
- ۶۵..... عدالت یکی از پایه‌های اساسی توسعه فرهنگی است
- ۶۵..... حمایت از محرومان و مستضعفان
- ۶۵..... وحدت کلمه و اتحاد همه نیروها شرط لازم برای توسعه فرهنگی و سازندگی است

آسیب‌شناسی دینی جوانان از دیدگاه امام خمینی (ره)

- ۶۶..... فرهنگ ناصالح
- ۶۶..... کتاب و نشریات منحرف
- ۶۶..... نویسندگان و روشنفکران وابسته به دولت‌های بیگانه
- ۶۷..... آزادی به شکل غربی
- ۶۷..... بدبین کردن دانشگاه به روحانیت و روحانیت به دانشگاه
- ۶۷..... وجود مراکز فساد و فحشا

آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی از دیدگاه امام خمینی (ره)

- ۶۸..... آسیب‌های انقلاب در بعد دولت و حکومت
- ۶۸..... بی‌تقوایی متصدیان امور مملکت
- ۶۸..... جدایی دولت و حکومت از مردم
- ۶۸..... کناره‌گیری از مسئولیت
- ۶۹..... عدول از سیاست نه شرقی، نه غربی
- ۶۹..... ظلم و تعدی به افراد به اسم انقلاب و انقلابی بودن
- ۶۹..... قدرت‌طلبی و مال‌طلبی مسئولان مملکتی
- ۶۹..... تاویل غلط از خواسته‌های مردم
- ۶۹..... ضعف مدیریت و تصدی امور به دست افراد نالایق
- ۷۰..... بی‌عدالتی حکومت نسبت به مردم
- ۷۰..... سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مشکلات مردم
- ۷۰..... باندبازی و گزینش‌های رابطه‌ای در انتخاب دولتمردان
- ۷۱..... دخالت قوا در کار یکدیگر
- ۷۱..... اختلاف در سران مملکت و ناهماهنگی آن‌ها
- ۷۱..... تضعیف و تخریب قوای سه‌گانه توسط یکدیگر
- ۷۱..... سستی در خدمت به مردم (ملت)
- ۷۲..... دیکتاتورمآبانه برخورد کردن مسئولان و طاغوتی شدن
- ۷۲..... دولتی کردن تمام امور از جمله اقتصاد
- ۷۲..... خطر قاضیان ناصالح و بی‌دقتی در قضاوت

آسیب‌های انقلاب در بعد سازمان‌ها و نهادهای دینی وابسته و یا پیوسته به دولت

- ۷۲..... ناهماهنگی در نهادها و ارگان‌ها
- ۷۳..... مخالفت مردم با ارگان‌ها و نهادها
- ۷۳..... دخالت غیرقانونی نهادها و سازمان‌ها
- ۷۳..... سرگرم شدن به درگیری‌های سیاسی و غفلت از مردم
- ۷۴..... مشوه کردن چهره ارگان‌های انقلابی از جانب خودی‌ها و غیرخودی‌ها

آسیب‌های انقلاب در بعد حوزه‌های علمیه و سازمان روحانیت

- ۷۴..... بی‌نظمی امور به علت عدم توجه به برنامه‌ریزی
- ۷۵..... اختلاف در سازمان روحانیت

- دنیاطلبی روحانیت و دوری از زی طلبگی ۷۵
- تشریفات گسترده حوزه های روحانیت ۷۵
- فاصله بین اعمال و گفتار روحانیان ۷۶
- عدم حضور در عرصه های سیاسی و اجتماعی ۷۶
- ساده لوحی برخی از علما ۷۶
- اشتباه و خطای روحانیان را به اسلام نسبت دادن ۷۶
- دخالت غیر قانونی علما و روحانیت و اظهار نظر در اموری که صلاحیت آن را ندارند ۷۷
- خطر متحجران و مقدس نمایان ۷۷
- خطر روحانیان وابسته ۷۷

آسیب های انقلاب در بعد نهادهای دینی مستقل

- مساجد بدون نتیجه و اثرگذاری ۷۸
- منحرف ساختن انجمن های اسلامی ۷۸
- دخالت انجمن های اسلامی در اموری که مربوط به آنها نیست ۷۸
- انحراف در برنامه های اسلامی دانشگاه ها ۷۸
- تبدیل دانشگاه به مکانی صرفاً سیاسی (سیاسی کاری) ۷۹
- نفوذ اشخاص منحرف و غیراسلامی در دانشگاه ها ۷۹
- انحراف دانش آموزان در مدارس ۷۹
- اساتید و معلمان منحرف ۷۹
- نقایص و کمبودهای تبلیغی در گذشته و حال ۸۰

آسیب های انقلاب در بعد صدا و سیما

- انحراف و فساد رادیو و تلویزیون (صدا و سیما) ۸۰
- عدم کنترل برنامه ها و فیلم های منحرف در صدا و سیما ۸۱
- کوچک شمردن خدمات و بزرگ کردن معایب در رسانه های گروهی به ویژه مطبوعات ۸۱
- تهمت و افترا به انقلاب و افراد در رسانه های گروهی ۸۱
- افت ناشی از تکرر و تعدد احزاب ۸۲

آسیب های انقلاب در بعد نخبگان و روشنفکران دینی

- ترویج و تبلیغ جدایی دین از سیاست ۸۲
- روشنفکران مغرض و غرب زده ۸۳

- نویسندگان منحرف و روشنفکرانهای اهل قلم..... ۸۳
- کناره‌گیری و عدم حضور نخبگان و روشنفکران دینی در عرصه‌های مختلف به ویژه سیاست..... ۸۳
- روشنفکران دینی منافق..... ۸۴

آسیب‌های انقلاب در بعد توده مردم

- فشارهای اقتصادی بر مردم..... ۸۴
- عدم مراقبت مردم از رفتار مسئولان..... ۸۴
- سستی حضور مردم در صحنه..... ۸۵
- تفرقه و اختلاف بین اقشار مختلف مردم..... ۸۵
- دامن زدن به اختلافات قومی و قبیله‌ای و شیعه و سنی..... ۸۶

آسیب‌های انقلاب در بعد روابط و مسائل جهانی

- منزوی کردن، کوبیدن و بدنام کردن اسلام و جمهوری اسلامی به وسیله استعمارگران و قدرت‌های بزرگ..... ۸۶
- شایعه پراکنی، تحریف اخبار و وقایع و نشر اکاذیب توسط قدرت‌های بزرگ..... ۸۶
- عدم ارائه چهره واقعی اسلام در جهان (ارائه چهره‌ای مغشوش از اسلام)..... ۸۷
- تبلیغ گرایش به آمریکا..... ۸۷
- قطع رابطه با دولت‌ها و کشورها (دیپلماسی غیرفعال)..... ۸۷

آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی و جوانان از دیدگاه مقام معظم رهبری

- آسیب‌های فرهنگی..... ۸۸
- آسیب‌های اقتصادی..... ۸۹
- آسیب‌های سیاسی..... ۸۹
- آسیب‌های اجتماعی..... ۸۹

آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از دیدگاه سید محمد خاتمی

- بحران هویت دینی..... ۹۱
- استفاده ابرازی از دین..... ۹۱
- تحدید سقف دینداری..... ۹۱
- ناهمواری باب نقد..... ۹۲
- انفعال در برابر جهانی شدن..... ۹۲
- نگرش امنیتی به فرهنگ..... ۹۳

۹۳	نهی جمهوریت به بهانه اسلامیت
۹۳	توقف در ظواهر
۹۳	تنگ شدن دایره دینداری
۹۳	استراتژی منع

۹۴	عوامل آسیب‌رسان به توسعه فرهنگ دینی و ریشه‌های دین‌گریزی
۹۷	خود بیگانگی فرهنگی و دلبستگی به فرهنگ بیگانه
۹۷	خدا فراموشی
۹۷	دنیا دوستی
۹۷	دوستان گمراه
۹۸	اکراه و اجبار در دین
۹۸	پاسخگو نبودن دین به نیازهای عصر جدید
۹۸	بدفهمی دین
۹۸	اختلافات سیاسی
۹۹	تحریف مفاهیم دینی و تفسیرهای غلط از آن
۹۹	فقر و مسکنت
۱۰۰	دین در خدمت تمایلات و مطامع
۱۰۰	خطر تباین دین به ضرورت بشری
۱۰۰	قرائت‌های مختلف از دین
۱۰۰	عدم رعایت تدرّج و تمکّن در هدایت و تربیت
۱۰۱	عملکرد بد برخی متدینان و عالمان دینی (عالم نمایان)
۱۰۲	عدم رعایت تسهیل در هدایت و تربیت
۱۰۲	تقلید ویرانگر
۱۰۲	نهی و دلبستگی به شهوات و خواسته‌های نفسانی
۱۰۳	گناه
۱۰۳	عدم کسب معرفت دینی لازم
۱۰۳	مشتبه شدن حق و باطل
۱۰۴	تبلیغات گمراه کننده گمراهان و بی‌دینان

آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی از دیدگاه صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی

- ۱۰۴..... آیت‌الله مصباح یزدی
- ۱۰۵..... آیت‌الله جوادی آملی
- ۱۰۵..... آیت‌الله مددوحی
- ۱۰۵..... آیت‌الله محمدتقی گرامی
- ۱۰۶..... آیت‌الله محمد عبایی خراسانی
- ۱۰۶..... حجت‌الاسلام جعفری گیلانی
- ۱۰۷..... حجت‌الاسلام فاضل میبدی
- ۱۰۷..... حجت‌الاسلام بیات
- ۱۰۸..... حجت‌الاسلام صادق زاده
- ۱۰۸..... حجت‌الاسلام دکتر سیدمهدی خاموشی
- ۱۰۸..... حجت‌الاسلام دکتر بی‌آزار شیرازی
- ۱۰۹..... حجت‌الاسلام دکتر فعالی
- ۱۰۹..... حجت‌الاسلام حشمتی
- ۱۰۹..... محمدجواد حیدری کاشانی
- ۱۱۰..... دکتر محسن رضایی
- ۱۱۰..... دکتر نجفقلی حبیبی
- ۱۱۰..... دکتر جواد منصوری
- ۱۱۱..... دکتر علیرضا شجاعی زند
- ۱۱۱..... اصغر آبخضر
- ۱۱۱..... دکتر طه هاشمی
- ۱۱۲..... دکتر مسعود کوثری
- ۱۱۲..... مهندس بنیانیان
- ۱۱۲..... دکتر سلیمان خاکباز
- ۱۱۳..... دکتر توکلی
- ۱۱۳..... اعضای کمیسیون فرهنگی مجمع تشخیص مصلحت نظام

آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در آینه کتب، مقالات و تحقیقات کتب

- ۱۱۴..... رهنان دین؛ آسیب‌شناسی دین و دینداری در نهج‌البلاغه
- ۱۱۵..... پژوهشی نو پیرامون انقلاب اسلامی

۱۱۶	چالش‌های کنونی ایران.....
۱۱۷	فرایند گذار و موانع توسعه.....
۱۱۹	انقلاب و اندیشه.....
۱۲۰	آسیب‌شناسی دینی.....
۱۲۰	معرفت دینی؛ تحلیلی از دیدگاه‌های استاد مطهری.....

مقالات

۱۲۱	درآمدی بر آسیب‌شناسی تبلیغات دینی.....
۱۲۲	مهم‌ترین چالش‌های دهه سوم انقلاب.....
۱۲۳	آسیب و سلامت در تربیت دینی.....
۱۲۴	آسیب‌شناسی فرهنگ دینی با تأکید بر دو دهه اخیر انقلاب اسلامی.....
۱۲۶	آسیب‌شناسی فرهنگ دینی و رابطه دین و دولت پس از انقلاب اسلامی.....
۱۲۶	بررسی آسیب‌های فرهنگ دینی در دو دهه اخیر انقلاب اسلامی.....

تحقیقات

۱۲۸	دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی.....
۱۲۸	مبانی آسیب‌شناسی تربیت دینی.....
۱۲۹	جایگاه مسجد در نزد افکار عمومی.....
۱۲۹	نظرسنجی از جوانان درباره گرایش‌های دینی مردم.....
۱۳۰	علل گرایش برخی از جوانان به گروه‌های نابهنجار موسیقی (رپ، هوی متال و...).....
۱۳۱	بررسی تبعات اسوه‌سازی رسانه‌های داخلی و مقایسه آن‌ها با اسوه‌سازی‌های جریان‌های بیگانه.....
۱۳۲	توسعه و تضاد.....
۱۳۳	بررسی علل نگرش جوانان پسر و دختر ۱۵ تا ۱۸ ساله به فرهنگ بیگانه در شهر کرمان.....
۱۳۳	مروری بر تحقیقات انجام شده و جایگاه پژوهش حاضر در بین آن‌ها.....

فصل دوم: روش و یافته‌های پژوهش ۲۱۷-۱۳۵

۱۳۷	روش پژوهش.....
۱۳۷	جامعه و نمونه آماری.....
۱۳۸	ابزار جمع‌آوری اطلاعات.....
۱۳۸	روش تعیین اعتبار و پایایی.....
۱۳۹	نحوه جمع‌آوری اطلاعات.....
۱۳۹	نحوه تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات.....
۱۴۱	یافته‌های پژوهش.....

۱۴۱	ویژگی های جامعه مورد بررسی
۱۴۱	میزان تحصیلات افراد مصاحبه شونده
۱۴۱	میزان تحصیلات افراد تکمیل کننده پرسشنامه
۱۴۲	رشته تحصیلی افراد تکمیل کننده پرسشنامه
۱۴۲	شغل افراد تکمیل کننده پرسشنامه
۱۴۳	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در دو دهه گذشته
۱۴۳	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در آینده
۱۴۹	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی
۱۵۶	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد حوزه های علمیه و سازمان روحانیت
۱۶۵	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد صدا و سیما و دیگر رسانه ها
۱۷۲	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد نخبگان فرهنگی و روشنفکران دینی
۱۷۹	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در دو دهه گذشته
۱۸۴	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در آینده
۱۹۱	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در دو دهه گذشته
۱۹۵	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در آینده
۲۰۲	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های عمومی توسعه فرهنگ دینی در دو دهه گذشته
۲۰۶	
	تحلیل یافته های مربوط به آسیب های عمومی توسعه فرهنگ دینی در آینده
۲۱۱	

فصل سوم: خلاصه و پیشنهادها

۲۱۹-۲۶۵	خلاصه و پیشنهادها
۲۲۱	
۲۶۷-۲۷۱	فهرست منابع
۲۶۷	منابع فارسی
۲۷۰	منابع انگلیسی

فهرست جداول و نمودارها

- جدول شماره ۱- میزان تحصیلات افراد مصاحبه شونده..... ۱۴۱
- جدول شماره ۲- میزان تحصیلات افراد تکمیل کننده پرسشنامه..... ۱۴۱
- جدول شماره ۳- شغل افراد تکمیل کننده پرسشنامه..... ۱۴۲
- جدول شماره ۴- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در دو دهه گذشته..... ۱۴۶
- جدول شماره ۵- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در دو دهه گذشته به ترتیب اولویت..... ۱۴۸
- جدول شماره ۶- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در آینده..... ۱۵۰
- جدول شماره ۷- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در آینده به ترتیب اولویت..... ۱۵۲
- جدول شماره ۸- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد حکومت و دولت در دو دهه گذشته..... ۱۵۴
- جدول شماره ۹- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد حکومت و دولت در آینده..... ۱۵۵
- جدول شماره ۱۰- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی در دو دهه گذشته..... ۱۶۰
- جدول شماره ۱۱- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی به ترتیب اولویت..... ۱۶۲
- جدول شماره ۱۲- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی..... ۱۶۴
- جدول شماره ۱۳- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد حوزه‌های علمی و سازمان روحانیت..... ۱۶۸
- جدول شماره ۱۴- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد حوزه‌های علمی و سازمان روحانیت به ترتیب اولویت..... ۱۷۰

- جدول شماره ۱۵- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد حوزه‌های علمیه و سازمان روحانیت..... ۱۷۱
- جدول شماره ۱۶- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد صدا و سیما و دیگر رسانه‌ها..... ۱۷۵
- جدول شماره ۱۷- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد صدا و سیما و دیگر رسانه‌ها به ترتیب اولویت..... ۱۷۷
- جدول شماره ۱۸- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد صدا و سیما و دیگر رسانه‌ها..... ۱۷۸
- جدول شماره ۱۹- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نخبگان فرهنگی و روشنفکران دینی..... ۱۸۱
- جدول شماره ۲۰- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نخبگان فرهنگی و روشنفکران دینی به ترتیب اولویت..... ۱۸۳
- جدول شماره ۲۱- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد نخبگان فرهنگی و روشنفکران دینی..... ۱۸۴
- جدول شماره ۲۲- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در گذشته..... ۱۸۷
- جدول شماره ۲۳- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در دو دهه گذشته به ترتیب اولویت..... ۱۸۹
- جدول شماره ۲۴- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در دو دهه گذشته..... ۱۹۰
- جدول شماره ۲۵- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در آینده به ترتیب اولویت..... ۱۹۲
- جدول شماره ۲۶- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در آینده به ترتیب اولویت..... ۱۹۳
- جدول شماره ۲۷- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف- اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در آینده..... ۱۹۴
- جدول شماره ۲۸- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی (میزان آسیب در دو دهه گذشته)..... ۱۹۸

جدول شماره ۲۹- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در دو دهه گذشته به ترتیب اولویت.....	۲۰۰
جدول شماره ۳۰- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف - اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در دو دهه گذشته.....	۲۰۱
جدول شماره ۳۱- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی (میزان تهدید در آینده).....	۲۰۳
جدول شماره ۳۲- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در آینده به ترتیب اولویت.....	۲۰۴
جدول شماره ۳۳- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف - اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در آینده.....	۲۰۵
جدول شماره ۳۴- فراوانی و درصد آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی (میزان آسیب در دو دهه گذشته).....	۲۰۸
جدول شماره ۳۵- مهم‌ترین آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی در دو دهه گذشته به ترتیب اولویت.....	۲۰۹
جدول شماره ۳۶- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف - اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی در دو دهه گذشته.....	۲۱۰
جدول شماره ۳۷- فراوانی و درصد سؤالات آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی (میزان تهدید در آینده).....	۲۱۲
جدول شماره ۳۸- مهم‌ترین آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی در آینده به ترتیب اولویت.....	۲۱۳
جدول شماره ۳۹- نتایج آزمون تک متغیری کالموگروف - اسمیرنف (K-S) مربوط به سؤالات آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی در آینده.....	۲۱۴
جدول شماره ۴۰- مقایسه ابعاد مختلف آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از نظر اهمیت آسیب در دو دهه گذشته.....	۲۱۶
جدول شماره ۴۱- مقایسه ابعاد مختلف آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از نظر اهمیت آسیب در آینده.....	۲۱۷
نمودار شماره ۱- فرایند جمع‌آوری اطلاعات درباره پژوهش آسیب‌شناسی فرهنگ دینی.....	۱۴۰
نمودار شماره ۲- مقایسه ابعاد مختلف آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از نظر اهمیت آسیب در دو دهه گذشته.....	۲۱۶

- نمودار شماره ۳- مقایسه ابعاد مختلف آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی از نظر اهمیت آسیب در آینده..... ۲۱۷
- نمودار شماره ۴- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد دولت و حکومت در گذشته و آینده..... ۲۴۳
- نمودار شماره ۵- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نهادهای دینی در دو دهه گذشته..... ۲۴۵
- نمودار شماره ۶- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد حوزه‌های علمیه و سازمان روحانیت در دو دهه گذشته..... ۲۴۷
- نمودار شماره ۷- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد صدا و سیما و دیگر رسانه‌ها در دو دهه گذشته..... ۲۴۹
- نمودار شماره ۸- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد نخبگان فرهنگی و روشنفکران دینی در دو دهه گذشته..... ۲۵۱
- نمودار شماره ۹- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد توده مردم در گذشته و آینده..... ۲۵۳
- نمودار شماره ۱۰- مهم‌ترین آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی در بعد روابط و مسائل جهانی در گذشته و آینده..... ۲۵۶
- نمودار شماره ۱۱- مهم‌ترین آسیب‌های عمومی توسعه فرهنگ دینی در گذشته و آینده..... ۲۵۹

با اندک تأمل در اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی به‌خوبی در می‌یابیم که یکی از اهداف و آرمان‌های معمار انقلاب اسلامی و همه کسانی که با بذل جان و مال و تحمل سختی‌های فراوان پایه‌گذار انقلابی بزرگ در ایران اسلامی شدند، اعتلا و توسعه فرهنگ دینی و اسلامی در ایران و جهان بود. آن‌ها در پی درخشش اسلام در گیتی و استشمام رایحهٔ دلنشین اسلام در فرد و جامعه بودند؛ به همین دلیل از هیچ کوششی دریغ نکردند ولی واقعیت انقلاب‌ها و شرایط داخلی و خارجی هر انقلاب، وضعیتی را حاکم می‌سازد و شرایطی را تحمیل می‌کند که پاسداری و نگاهبانی از آرمان‌ها و اهداف را با چالش مواجه می‌سازد. این چالش‌ها مشروعیت، حقانیت و توانایی انقلاب‌ها و مکتب‌ها را زیر سؤال می‌برد و نوعی جنگ پنهان آغاز می‌گردد. در این شرایط، مدیران و رهبرانی که این واقعیت را به‌خوبی درک کنند، سؤال‌ها و مسائل را جدی بگیرند و سازوکار مناسب را در جهت تغییر سیاست‌ها و رفتار داخلی و خارجی خود به کار گیرند، قادر خواهند بود که چالش‌ها و تهدیدها را تبدیل به فرصت کنند و با اصلاح پی در پی بخش‌های فرسوده مشروعیت، حقانیت و توانایی خود را حفظ کنند. ولی اگر چنین نشد و آسیب‌ها، تهدیدها و چالش‌ها به خوبی شناسایی نگردید و برای مدیریت و کنترل آن‌ها اقدام مناسب صورت نپذیرفت، چالش‌ها به تهدید و تهدیدها به آسیب تبدیل می‌گردند و انقلاب و مکتب از درون فرسوده و شکسته می‌شود و این آیه الهی تحقق پیدا می‌کند:

«ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ»

با عنایت به اهمیت موضوع، مطالعه و بررسی «چالش‌های توسعه فرهنگ دینی با نگاهی به آینده» و همچنین «آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی با تأکید بر دو دهه گذشته» در دستور کار مؤسسه فرهنگی، هنری عرش‌پژوه - دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی - قرار گرفت و با تلاش پی‌گیر گروه‌های علمی، فنی و اجرایی مؤسسه در گام نخست با مطالعات اسنادی کلیه منابع بررسی، مطالعه، طبقه‌بندی، تجزیه و تحلیل و جمع‌بندی گردید. در گام دوم نتایج حاصله به رأی صاحب‌نظران، کارشناسان و متخصصان موضوع قرار داده شد و نتایج کار در دو طرح مطالعاتی مستقل ارائه گردید.

در این جا لازم می‌دانم مراتب قدردانی و سپاسگزاری خود و اعضای هیئت مدیره مؤسسه را از زحمات و تلاش‌های جناب آقای دکتر فراهانی و دیگر پژوهشگران اعلان دارم. همچنین از معاونت امور فرهنگی، آموزشی و پژوهشی و دفتر فرهنگ، هنر و جوانان سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور و نیز دفتر تبلیغات اسلامی که برای به ثمر رسیدن این دو طرح از همکاری و پشتیبانی مادی و معنوی آن‌ها بهره برده‌ایم، صمیمانه تشکر نمایم.

امید است این خدمت ناقابل بتواند مورد رضایت حضرت بقیه الله الاعظم قرار گیرد و در مسیر اعتلا و توسعه فرهنگ دینی استفاده شود.

محمد جواد ابوالقاسمی

مدیر مؤسسه فرهنگی، هنری عرش‌پژوه

دفتر مطالعات توسعه فرهنگ دینی

امروزه به دلایلی، از جمله سرعت شگفت‌انگیز ارتباطات و تبادل اطلاعات، جهان انسانی را با همه وسعت آن دهکده جهانی^۱ نامیده‌اند. سرعت انتقال داده‌ها و اطلاعات علمی و فرهنگی به گونه‌ای است که گویا مرزهای زمانی و مکانی را در نوردیده است و در اندک زمان ممکن فراتر از مرزهای جغرافیایی، فرهنگ‌های اصیل و غیراصیل ساکنان کره زمین را تحت سیطره، نفوذ و تأثیر سازنده و یا ویرانگر خود قرار داده است. از آن‌جا که فرهنگ هر قوم و ملت خمیرمایه حیات ادبی، سرچشمه تراوش دانش و معرفت و از ارکان بقا و ثبات آن قوم و ملت به شمار می‌رود، شناخت به‌روز آسیب‌ها، آفات و بیماری‌های فرهنگی به‌ویژه آسیب‌های دینی به منظور پیشگیری و یا درمان مناسب و به‌موقع و حداقل به منظور انتشار بانگ هشدارباش در مقابله یا هجمه فرهنگی خسارت‌بار بیگانگان امری مهم و ضروری به نظر می‌رسد. «در این راستا، لحظه‌ای درنگ و بی‌توجهی، چه بسا جامعه را گرفتار بحران هویت فرهنگی سازد؛ همان‌گونه که یک کشاورز باید به‌موقع به دفع یا رفع آفات، کشت خویش پردازد و گرنه زحمت بیهوده‌ای متحمل گردیده است، بدون اینکه حاصلی مطلوب برداشت کرده باشد، یک فرهیخته فرهنگ‌دان و یا آسیب‌شناس فرهنگی نیز باید بهنگام و سر وقت نسبت به دفع و رفع آفات، سموم و ویروس‌های فرهنگی اقدام مقتضی و مناسب را انجام دهد.»^۲

۱. global village.

۲. سید احمد رهنمایی، «آسیب‌شناسی فرهنگی»، مجله معرفت، شماره ۳۰، ص ۲۸.

در بحث آسیب‌شناسی دین و دینداری، آسیب و آفت به حقیقت دین باز نمی‌گردد، بلکه به نحوه رویکرد مردمان به دین و فهم و تلقی انسان از دین و نوع معرفت دینی و شیوه دینداری باز می‌گردد؛ آسیب یا آفت به مفهوم ظهور عیب و نقص و خارج شدن از وضع طبیعی و پیدایش تباهی است، چنانکه در کلام مولا علی (ع) داریم:

«سبب فساد الدین الهوی»؛ سبب تباهی دین خواهش‌های نفسانی است.

«کثرة الکذب فسد الدین»؛ بسیاری دروغ، دین را تباه می‌کند.

از این رو آسیب‌شناسی دین و دینداری، عمدتاً در عرصه نظر و عمل دینی است. به عنوان مثال فهم نادرست از زهد در دین، موجب خارج شدن از وضع طبیعی زندگی و فرو افتادن در دام افراط و تفریط در زندگی می‌شود.

هر انقلابی که در گوشه و کنار جهان اتفاق می‌افتد به طور قهری و طبیعی با یک سری خطرات روبه‌رو خواهد شد و این وظیفه رهبران و مردم انقلاب است که ضمن تلاش در شناسایی خطرات با هوشیاری کامل راهکارهای مبارزه و دفع آن را جستجو کرده و به کار بندند. در تئوری‌های انقلاب که به وسیله صاحب‌نظران مطرح می‌شود مهم‌ترین آفت‌هایی که یک انقلاب را تهدید می‌کند همانا عادی شدن و کاهش شدید انقلاب، تغییر ارزش‌ها و خالی شدن انقلاب از محتواست. انقلاب اسلامی نیز از این اصل مستثنا نیست و این آفات می‌توانند تهدیدی جدی علیه انقلاب محسوب شوند. به طور کلی همان عواملی که در پیروزی انقلاب مؤثر بودند، اگر تضعیف یا کم‌رنگ شوند، قطعاً انقلاب با خطر جدی روبرو خواهد شد.

انقلاب اسلامی ایران در طول بیش از دو دهه گذشته، از مراحل و مقاطع گوناگونی عبور کرده است. به فرموده مقام معظم رهبری سه گام پیروزی انقلاب، دفاع مقدس و سازندگی مادی به خوبی پشت سر گذاشته شده و اینک در گام چهارم انقلاب که «نوسازی معنوی و عدالت اجتماعی» است، قرار گرفته‌ایم. ایشان این مرحله را «جهاد اکبر» انقلاب نامیده‌اند و معتقدند که لغزش و انحراف انقلاب‌ها معمولاً در همین مرحله رخ می‌دهد و لذا آسیب‌شناسی انقلاب و فهم آفت‌های آن امری پراهمیت می‌باشد.

۱. جمال الدین محمد خوانساری، شرح غررالحکم و دررالکلم، با مقدمه و تصحیح میر جلال الدین حسینی

ارموی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.

۲. همان.

عوامل آسیب‌رسان به فرهنگ دینی متعدّدند و لذا در کار مطالعه و شناخت عوامل آسیب‌رسان باید همواره جامع‌نگری را لحاظ کرد. تعدادی از این عوامل فراملی، تعدادی ملی و در تقسیم‌بندی دیگر تعدادی از این عوامل را می‌توان درون دینی و یا برون دینی نامید و یا می‌توان آن را به عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی نسبت داد. یکی از عواملی که همواره در مطالعه آسیب‌شناسی فرهنگ دینی باید مورد توجه قرار داد مفهوم تعامل و نسبت متقابل فرهنگ با سایر بخش‌ها و مجموعه نظام اسلامی است. به نظر می‌رسد غفلت از این جامع‌نگری، زبان‌های جبران‌ناپذیری به آسیب‌شناختی فرهنگ دینی پس از انقلاب زده است. رابطه فرهنگ از جمله فرهنگ دینی با سیاست، اقتصاد، حقوق و سایر عوامل، رابطه‌ای متقابل است. به عنوان مثال فرهنگ برای اقتصاد بستر می‌سازد و اقتصاد نیز برای فرهنگ بستر ساز است؛ همان طور که در متون اسلامی و نصوص دینی مسائل مادی، معنوی، اقتصاد، سیاست و فرهنگ با هم مطرح گردیده است. مثلاً دنیا با آخرت، توحید با عدالت و ده‌ها مورد دیگر. با توجه به این اصل اگر فرهنگ دینی یک جامعه‌ای آسیب دیده باشد، بدون شک اقتصاد، سیاست و دیگر بخش‌های آن هم دچار بیماری و آفت‌زدگی است و بالعکس اگر ببینیم که نوجوانان و جوانان علاقه و رغبتی که باید به مسائل دینی داشته باشند ندارند، حکومت باید دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، رسانه‌ها، متولیان امور تبلیغی، خانواده‌ها و به‌خصوص عالمان دینی را به تفکر عمیق و چاره‌اندیشی دقیق وادار کند. دین‌گریزی علت نیست بلکه معلول است و تنها معلول تهاجم فرهنگی و یا هوا و هوس جوانان نیست بلکه علل گوناگون دیگری نیز دارد. تا علل این معلول (دین‌گریزی) واقع‌بینانه، شجاعانه و دردمندانه شناخته و مرتفع نگردد، معلول همچنان بر جای باقی خواهد ماند و مانند بیماری تمام اعضای جامعه را فرا خواهد گرفت و آن را افسرده و رنجور خواهد نمود. از سوی دیگر منشأ بسیاری از آسیب‌های توسعه فرهنگ دینی را می‌توان تداوم فرهنگ التقاطی (شاهنشاهی - غربی) گذشته دانست که دارای دیرینه‌ای تاریخی است و آسیب‌شناسی بایستی معرفت دقیقی از نقاط ضعف و قوت این فرهنگ داشته باشد تا علل آن را در دو دهه پس از انقلاب به خوبی ردیابی کند. از این گذشته، در شناخت آسیب‌ها همواره باید ویژگی‌های عصر حاضر که عصر اطلاعات و ارتباطات است را نیز در نظر گرفت. پیشرفت فناوری و شبکه‌های رایانه‌ای و اینترنت زمینه ارتباطی و تعاملات فرهنگی جدیدی ایجاد کرده است. این جریان قدرتمندی که تا حدود زیادی ضد دین و دنیامدارانه است، سختی با فرهنگ دینی ندارد. لذا شناخت این عوامل و

آسیب‌های فرهنگی و دینی حاصله از آن باید همواره مدنظر قرار گیرد. پرداختن به آسیب‌شناسی توسعه فرهنگ دینی پرداختن به بهداشت دین و دینداری است و این امر کم‌اهمیت‌تر از بهداشت تن و روان نیست؛ چرا که دین و دینداری و بهداشت آن با حقیقت انسان و وجوه مختلف زندگی آدمی سر و کار دارد و نقشی تعیین کننده در این وجوه بازی می‌کند. بحران‌های ناشی از آسیب دین و دینداری بسیار عمیق و گسترده است و می‌تواند به بحران‌های روحی و فکری، بحران‌های فرهنگی و اعتقادی، بحران‌های اجتماعی و سیاسی، شکسته شدن حریم‌های فردی و اجتماعی و بی‌هویتی آدمی منجر شود. در سخنان گهربار امیر مؤمنان علی (ع) چنین آمده است:

«المصیبه بالدين اعظم المصیبات»^۱

«مصیبت و آسیب به دین عظیم‌ترین مصیبت‌ها و آسیب‌هاست.»

به سبب آسیب دیدن دین و آفت یافتن دینداری، حریم‌های انسانی و مرزهای سلوک اجتماعی متزلزل می‌شود و انواع تعدی‌ها، حرمت شکنی‌ها و تباهی‌ها ظهور می‌کند و اگر این آسیب، نسل آینده‌ساز یک مملکت یعنی نوجوانان و جوانان را تهدید کند، آینده آن جامعه به خطر می‌افتد. رخوت و انحراف نسل جوان می‌تواند پایه‌های یک تمدن کهن و جامعه دیرپای فرهنگی، سیاسی و دینی را فرو ریزد و برعکس تلاش و تکاپوی فکری نسل جوان می‌تواند معجزه‌آفرین باشد. چنانچه در دوران انقلاب و هشت سال دفاع مقدس شاهد آن بودیم. پس متخصصین و متفکران دینی و حکومتی لازم است که به گونه‌ای شایسته و بایسته برای هدایت و رهبری نسل جوان برنامه‌ریزی کنند و علل انحراف، دین‌گریزی و موانع رشد آنها را بشناسند و مرتفع سازند.

این تحقیق تلاشی در این راستاست و می‌کوشد تا برای ساماندهی آن به پرسش‌های ذیل پاسخ دهد:

۱. از نظر متون دینی (قرآن و حدیث) چه آسیب‌هایی فرهنگ دینی را تهدید می‌کنند؟
۲. از دیدگاه امام‌خمینی(ره)، مقام معظم رهبری و سید محمد خاتمی عوامل آسیب‌رسان به فرهنگ دینی کدامند؟
۳. عوامل آسیب‌رسان به فرهنگ دینی در دو دهه اخیر انقلاب اسلامی در حوزه‌های هشت‌گانه زیر کدامند؟

- دولت و حکومت

- نهادهای دینی

- حوزه‌های علمیه و سازمان روحانیت

- صدا و سیما و سایر رسانه‌ها

- نخبگان و روشنفکران دینی

- توده مردم

- روابط و مسائل جهانی

- آسیب‌های عمومی

۴. مؤثرترین عوامل آسیب‌رسان به فرهنگ دینی در هر یک از حوزه‌های هشت‌گانه فوق چیست؟ (براساس اولویت بندی به دست آمده).

۵. با توجه به نتایج تحقیق چه پیشنهادها و رهنمودهایی برای رفع عوامل آسیب‌رسان می‌توان به دست‌اندرکاران امور فرهنگی و متولیان امور دینی ارائه داد؟

این پژوهش قصد دارد در فصل اول با استفاده از اسناد و مدارک دینی و مطالعه کتب و مقالات نوشته شده در این زمینه و همچنین مصاحبه با صاحب‌نظران حوزوی و دانشگاهی به شناسایی آفات و آسیب‌هایی که یک جامعه دینی را مورد تهدید قرار می‌دهد، پردازد و در فصل دوم ضمن توضیحی در باب روش پژوهش، عوامل آسیب‌رسان به فرهنگ دینی در دو دهه اخیر انقلاب اسلامی را در هر یک از حوزه‌های هشت‌گانه استخراج و با استفاده از فن پرسشنامه مورد سنجش قرار دهد. سخن پایانی این پژوهش، خلاصه و ارائه پیشنهاد برای رفع عوامل آسیب‌رسان است.